

ЦІЛЮЩА СИЛА ВОВЧАНСЬКОЇ СКЕЛІ БОГАТИР

На річці Вовча, притоці Самари, що впадає у Дніпро, багато скель, насамперед, у середній течії – сюди заходить північною частиною Гуляйпільське палеогенове плато. Тож, відшарування кристалічних порід зустрічаються і на інших притоках та балках. Скель настільки багато, що не кожна має назву, хоча про найпопулярніші з них існують захоплюючі легенди, про

окремі – навіть різні варіанти.

Витікає Вовча із-під землі у рівнинній балочці біля села Вовче Покровського району Донецької області. Щоб джерело не замулилося, у тому місці природолюби викопали криничку і встановили залізобетонне колодязне кільце. Неподалік у селі Прогрес споруджено пам'ятник Вовчиці з двома дітками, що за однією із легенд і дало назву річці.

Вовча у середній течії колись була історичним кордоном між Самарською та Кальміуською паланками Славного Війська Запорозького Низового. У наш час тут проходить межа між Дніпропетровською і Донецькою областями. Тож чимало природних та історичних пам'яток близькі серцю жителям обох регіонів.

Чи не найбільшою скелею на Вовчій є та, що знаходиться на правому березі неподалік села Підгаврилівка Дніпропетровщини напроти села Іскра Донеччини у районі мосту на автотрасі Донецьк-Запоріжжя. Той гранітний масив місцеві називають просто Скелею – бо інших більше ніяких немає. Жителі сусідніх сіл іменують це диво Природи Іскрянською Скелею. У мандрівників та краєзнавців закріпилася назва Богатир. І не тільки за масивність і красу. У розломі цього грандіозного кам'яного нагромадження на протилежному боці від річки споконвіків тече струмок, що надає богатирського здоров'я всім, хто споживає його цілющу воду. Він був добре відомий і запорозьким козакам. Тут вони облаштували криницю, яку згодом назвали Срібною: у цій воді великий вміст срібла і воно сприяє довготривалому її зберіганню та вбиває різні мікроби і бактерії в організмі. Звідси – і чудотворна сила цілющої води. Аналогічну в Україні, стверджують місцеві краєзнавці, треба ще пошукати!

Криниця не раз виручала й учасників найбільшого у ХХ столітті повстанського селянського руху під керівництвом Нестора Махна. Якщо ж заглянути ще далі у глибочінь віків, то побачимо, що нею користувалися і

всі, хто пропливав із Києва до Константинополя чи Тмутараканського князівства на Тамані у дев'ятому і пізніших століттях.

Паломництво до Срібної криниці зростає. Щоб напитися з неї, необхідно вистояти у черзі. І так – з раннього ранку до пізнього вечора. Для кращого обслуговування джерело дообладнане трубою, через яку і набирають воду, що тече цілодобово. Заповзятливі підприємці заготовляють її навіть для продажу.

Сама Природа береже свої таємниці від усяких непроханих гостей – аби дістатися життєдайного джерела, треба через густі зарості дерев і кущів пробратися крутою скелястою стежкою вниз і, не знаючи точного місцезнаходження, сюди втрапить не кожен. Запорожці ж знали рідні степи, як свої п'ять пальців. Тож Богатир – свідок багатьох знаменних подій, пов'язаних із бурхливою історією козацтва. Розповімо одну із них.

Влітку 1635 року тут пропливала вже не вперше ціла флотилія чайок. На цей раз поверталось з походу на турецьке місто Азов військо гетьмана запорозьких нереєстрових козаків Івана Сулими. Пройшовши Азовським морем до Кальміусу, козаки піднялися у верхів'я річки до балки Широка, що зараз на околиці Донецька, потім волоком – в Осикову, що впадає у Вовчу в районі нинішнього Курахівського водосховища, а далі – колись потужні Вовчі Води самі вже несли їх у Самару і Дніпро на рідну Січ!

Розташувалися степові лицарі для відпочинку на протилежному мальовничому березі від Богатиря, де і нині у мирний час щоліта розгортають наметове містечко, у якому відпочивають приїжджі із Придніпров'я та Донбасу. По воду ж для приготування юшки і кулешу доводилося, обігнувши високий скелястий берег, направлятися до добре відомої їм утаємниченої криниці. Можна було б набрати і з інших джерел, але козакам, які знали цілющі властивості саме цієї, інша була не потрібна.

Зупинка біля Богатиря потрібна ще й тому, щоб переконатися, чи далі дорога безпечна – попереду знаходився брід через Вовчу на Муравському шляху. Його назва походить від трави-мурави, однією із назв якої є відомий спориш. Низькоросла соковита рослина чітко вказувала пробиту у степу дорогу і була добрим кормом для коней.

То був відомий похід, коли запорожці, повертаючись на Січ, ще на Самарі дізналися, що перед порогами на правому березі Дніпра у районі Кодака поляки збудували фортецю для контролю за ними-козаками. Рішення було блискавичне: «Захопити!» Увесь гарнізон у кількості двох сотень найманців вночі

був знищеним, а фортеця зруйнована. Французький інженер Боплан, під керівництвом якого здійснювалося будівництво, бідкався, що його витвір проіснував лише місяць, а якийсь Сулима вщент знищив його! Пізніше цей талановитий інженер напише книгу «Опис України» (1650), якою користуються дослідники козацтва й України і нині.

Правда, автор допустив там помилку в описі запасного шляху запорожців: він сказав, що козаки суходолом волоком перетягували чайки із Вовчої у верхів'я Міусу. І ця неточність проіснувала дуже довго, увійшла навіть до академічних книг.

Ще у дитинстві я загорівся метою пройти запасним шляхом запорожців. Така нагода трапилася лише після виходу на «заслужений відпочинок» у 2008 році. Виявилося, що ніхто із істориків детально не досліджував цей відрізок. Єдиний вчений – доктор історичних наук завкафедрою історіографії професор Донецького національного університету Василь Пірко

висловив припущення, що цей шлях проходив по Кальміусу, а не Міусу. При підготовці нашої експедиції Василь Олексійович чітко відповів, що козакам не було сенсу долати значну відстань через Міус, не кажучи вже про віддаленість його від верхів'я Вовчої. Пізніше він щиро поділився: «Я давно шукав розгадку цієї плутанини й інтуїтивно відчував, що стиківка повинна бути десь тут – поруч». Професор провів значну роботу, щоб дійти висновку, що козаки плавали саме через Кальміус, а не Міус.

Чи справді Боплан помилився? Так! Після дворічної (2009-2010) комплексної експедиції «Запасний шлях «із варягів у греки», або Таємними дорогами запорозьких козаків» під моїм керівництвом степовими річками та їх берегами від Дніпра до Маріуполя довелося їхати в Інститут гідробіології АН України. Там надали перелік річок, що внесли плутанину на задану тему. Щодо Кальміусу вчені гідрологи дослідили всі його назви, починаючи від «батька історії» Геродота (V ст. до н.е.). У цьому переліку є і Боплан, де сказано що він у даному випадку Кальміус назвав Міусом. Жаль, що деякі історики і сьогодні за інерцією допускають стару помилку. За підсумками нашої експедиції я випустив книгу «Таємні дороги запорожців» (2018), де чітко розставив усі крапки над «і», а на обкладинку помістив світлину скелі Богатир та річки біля неї.

Під час проведення чемпіонату з футболу Євро-2012 одним із базових міст в Україні став Донецьк. Організатори подбали також про екскурсійну програму для гостей. Туди включили і мандрівку по Вовчі. Кілька груп іноземців пройшли по воді від Іскри до селища Покровське (тодішній

райцентр) Дніпропетровщини. Кожен із гостей у віці від юнацького до літнього, серед яких були і жінки, їхав не просто пасажиром, а поперемінно власноруч вів чотиримісний човен, яких в «ескадрі» було кілька. Один із них виділили під туристичне спорядження – адже всі ночували на березі у наметах і варили їжу у похідних умовах. Іноземці відвідували і населені пункти, де їм з допомогою перекладача місцеві краєзнавці розповідали про легендарну історію краю. Із природою ж знайомилися на власні очі, багато фотографували, знімали відео сюжети. Радощам не було меж! Експерсія перевершила їхні сподівання, бо ніхто навіть не думав, що у Степу може бути така неймовірна краса і захоплююча історія.

Від 2014 року, з початком російської агресії на Донбасі, потік відпочиваючих у цих місцях різко зменшився, а після повномасштабної війни у 2022 році, практично, припинився. Вхід до Срібної криниці почав заростати деревами і кущами. Та це – явище тимчасове. Після Перемоги над нашим споконвічним ворогом все відновиться і дари Природи знову будуть радувати своєю цілющою силою і красою.

Борис КОВТОНЮК,
ветеран Національної спілки
журналістів України